

tj. protjera u Njemačku. Pritom Janjetović ističe da ovo ne umanjuje težinu počinjenog zločina, ali svakako “unosí pojmovnu jasnoću i sa nekadašnje države skida optužbu za najteži zločin koji međunarodno pravo poznaje”.

Monografiju koju sam nastojao predstaviti odlikuju jasna koncepcija, preglednost i jasnoća u izlaganju te objektivnost i nepretencioznost u donošenju zaključaka. Njezina je vrijednost tim veća s obzirom na to da se rasprostire na čitav spektar pitanja vezanih za društveni život njemačke manjine u Vojvodini, čime se prevladavajućim metodskom ograničenjima historiografije, tradicionalno usredotočene na političke pojave i procese. U heurističkom pogledu neophodno je istaknuti da se ona temelji na nepreglednom mnoštvu različitih historijskih izvora, kao i na gotovo cjelokupnoj historiografskoj literaturi, njemačke i domaće provenijencije. Odatle djelo karakteriziraju akribija i čvrsta heuristička zasnovanost. Svladavši ogromnu količinu izvora i literature koji se odnose na historijsko razdoblje duže od dva stoljeća, autor je pokazao nesvakidašnju erudiciju, dok se u njegovu ophođenju s izvorima ističe primjerena doza kritičnosti. Stoga je rezultat autorova višegodišnjeg rada znalački napisana povijest Nijemaca na prostorima Vojvodine od vremena njihove kolonizacije u XVIII. pa sve do sredine XX. stoljeća. Ona istodobno predstavlja i prvi sintetski pregled ovog složenog historiografskog problema na jednom od južnoslavenskih jezika, pružajući presjek današnjih historijskih znanja i nudeći solidno polazište za buduća istraživanja. U tom je smislu knjiga *Nemci u Vojvodini* sinteza na koju se dugo čekalo u srpskoj historiografiji i nesumnjivo je da se ona, imajući u vidu kvalitete koje smo spomenuli, već svojim pojavljivanjem svrstala u standardnu i nezaobilaznu literaturu o ovoj temi. Zoranu Janjetoviću pošlo je za rukom da jedan dugo zapostavljeni historiografski problem učini legitimnim predmetom historijskog istraživanja. Na taj su način stvorene pretpostavke da prošlost Nijemaca u Vojvodini postane integralni dio kolektivnog historijskog sjećanja, dok su podunavski Nijemci “vraćeni u historiju” iz koje su bili neoppravdano potisnuti.

MIHAEL ANTOLOVIĆ

Suzana LEČEK, Tihana PETROVIĆ LEŠ, *Znanost i svjetonazor. Etnologija i prosvjetna politika Banovine Hrvatske 1939.-1941.*, Srednja Europa, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Zagreb 2010., 151 str.

Dobar dio historiografskih istraživanja razdoblja hrvatske prošlosti između dva svjetska rata neprijeporno je bio okrenut analiziranju političkog rada Hrvatske seljačke stranke (HSS). Ipak, najveći dio tih istraživanja nerijetko je ostajao u sferama “visoke politike” te im je cilj bio razmrsivanje gordijskog čvora srpsko-hrvatskih odnosa tog vremena, pogotovo iz perspektive istaknutih pojedinaca unutar navedene stranke. U zadnje vrijeme težišta istraživanja djelovanja HSS-a ipak su se okrenula izučavanju raznih politika, tj. procesa donošenja i provedbe određenih odluka unutar neke interesne zajednice, u ovom slučaju političke stranke koja je tridesetih godina dvadesetog stoljeća prerasla u svehrvatski pokret. Ona nam daju sliku o stranci s jasnom vizijom

za svestrani razvoj hrvatskih krajeva. Upravo u toj širokoj mreži raznovrsnog djelovanja stranke, koja su se ostvarivala uključivanjem stručnjaka iz mnogobrojnih polja koji rade i djeluju preko političkih i nepolitičkih organizacija pod kapom ove stranke, vidi se zašto je HSS prerastao okvire političke stranke i postao političko sredstvo za ostvarivanje svih hrvatskih političkih, gospodarskih, prosvjetnih, zdravstvenih i mnogih drugih ciljeva u Kraljevini Jugoslaviji.

Knjiga povjesničarke Suzane Leček, zaposlene u Podružnici za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta povijesti, te etnologinje Tihane Petrović Leš s Odsjeka za etnologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu bavi se jednom od komponenta djelovanja ove stranke. Preko 150 stranica ove knjige i 269 bilježaka koje prate njezin tekst svjedočanstvo su o postojanju prosvjetne vizije koju su mnogobrojni pojedinci vezani uz HSS imali te koju su, po formiranju onoga što se percipira kao autonomna hrvatska vlast u Banovini Hrvatskoj, nastojali i ostvariti. Vizije promjena, u kojima su naglasci bili na boljoj funkcionalnosti obrazovanja, približavanju učenika spoznaji, općenitom odgoju i obrazovanju u nacionalnom raspoloženju te slavljenju narodnog i socijalnog duha, počele su se ostvarivati preko sustavnog rada unutar Banske vlade Banovine Hrvatske, ali i kroz djelovanje mnogih pojedinaca unutar mnoštva institucija i organizacija otprije više ili manje povezanih s radom stranke. U cjelokupnoj reformi obrazovnog sustava posebno je mjesto trebala zauzeti etnologija kao predmet koji razvija cjelokupnu svijest naroda o sebi.

Knjiga započinje kratkim predgovorom u kojem autorice opisuju svoju motivaciju za pisanje ovog djela koje je preraslo okvire zamišljenog članka te postalo ozbiljno djelo koje govori o shvaćanju povezanosti nacionalnog i socijalnog u hrvatskome narodu prije početka Drugoga svjetskog rata, ali i svjedoči o djelovanju svojevrstnih "očeva osnivača" etnologije kao znanosti u istom razdoblju. Slijedi "Uvod" u kojem se opisuje okvir ovoga istraživanja sa svoje teoretsko-ideološke strane preko kraćeg i preciznog definiranja uloge nacije u oblikovanju kulture. U drugom dijelu ovoga poglavlja ističu se preduvjeti za stvaranje promjena, koji su najvidljiviji kroz raniji pedagoški, etnološki te politički rad Antuna i Stjepana Radića. Uz rad ideologa stranke govori se i o inicijativama koje su dolazile izvan škola, točnije o djelovanju raznih društava vezanih uz HSS, poput Seljačke sloge, Kluba ABC, Hrvatskog srca itd. Njima je jedan od ciljeva djelovanja u drugoj polovici tridesetih godina postao borba za uvođenje etnologije u praktičnu školsku nastavu.

Drugo poglavlje nosi naziv "Reforma škole u Banovini Hrvatskoj". Prvi dio ovoga poglavlja govori o unutarbanovinskim institucijama koje su bile nositelji navedene reforme. Po stvaranju banske vlasti novouspostavljene Banovine Hrvatske 1939. dolazi do osnivanja njezina Odjela za prosvjetu, koji je sačinjavalo pet odsjeka (Glavni odsjek, Odsjek za organizaciju nastave, Odsjek za srednje škole, Odsjek za pučke škole i Odsjek za seljačku prosvjetu). Kadar odsjeka, pa i samog Odjela za prosvjetu na čijem je čelu bio Izidor Škorjač, bio je sastavljen od starijih, ali i mlađih stručnjaka koji su otprije bili vezani uz HSS ili njegove institucije, pa su zato mogli odmah započeti s radom na spomenutim reformama. Ova politika svrsishodnih promjena u jednu je ruku bila pokušaj ispravljanja svih prijašnjih grešaka u sustavu, ali se pritom zahtijevalo da po pitanju obima promjena, kao i njihova konačnog oblikovanja, pomognu učitelji i profesori kao praktični provoditelji zamišljenih reformi. Kroz mnogobrojne javne diskusije, nastavničke skupove i tečajeve vidljivo je kako su zahtjevi i ideje za promje-

nama u interesu naroda došli upravo odozdo, tj. dobrim dijelom od samog učiteljskog staleža.

Sljedećem poglavlju tema su nositelji reforme, tj. pojedinci koji su svojim znanstvenim i praktičnim radom oblikovali svrsishodnost navedenih reformi. Kako je najveći naglasak u reformi bio na isticanju važnosti etnologije i pokušaju njezina postupnog uvođenja u školske programe u svojstvu zasebnog predmeta, i najvažniji nositelji reforme bili su upravo etnolozi i pedagozi koji su promjene nastojali formulirati, ali i svojim radom pomoći u njihovu provođenju. Među etnolozima to je u prvom redu bio Milovan Gavazzi koji je, osim što je za Banovine Hrvatske bio predstojnikom Katedre za etnologiju na zagrebačkom Filozofskom fakultetu te vršitelj dužnosti ravnatelja Etnografskog muzeja, bio postavljen na nekoliko savjetodavnih i nadgledničkih funkcija unutar Odjela za prosvjetu. Njegov mlađi kolega Branimir Bratanić posvetio se više praktičnom radu, tj. obilaženju i opisivanju raznih narodno-kulturnih smotri te zapisivanju usmenog narodnog blaga (priča i pjesama pojedinih mjesta). Ideje o važnosti etnologije bilo je važno prenijeti i na narod. U tom se nastojanju očitovala potreba za učiteljstvom koje će, kao dobro organizirana državna služba koja pod nadzorom autonomnih banovinskih organa djeluje na njezinu teritoriju, svojim plodonosnim radom pomoći tranziciji hrvatskih krajeva prema modernom društvu, ali i voditi računa o očuvanju tradicije svake pojedine sredine. Pritom valja naglasiti kako je stvaranje Banovine Hrvatske pratio pojačani interes za selo i seljačku kulturu vidljiv u gotovo svim sferama tadašnje hrvatske kulture. On je pomagao te etablirao ovu obrazovnu tranziciju.

Četvrto poglavlje, "Izvaninstitucionalna podrška: Seljačka sloga", upoznaje nas s potporom koju su odgojno-obrazovnoj reformi svojim djelovanjem pružale razne udruge koje su najvećim dijelom bile vezane uz kulturne i ideološke stavove HSS-a. Najpoznatija od njih bila je, naravno, Seljačka sloga. Uz djelovanje kulturnih organizacija HSS-a vežemo izdavanje mnogih znanstvenih djela, ali i knjiga koje su trebale popularizirati važnije osobe ili događaje hrvatske prošlosti te tako i ideološki djelovati. Udruženja vezana uz HSS pomagala su u organizaciji etnografskih tečajeva za nastavnike i uključivanju učitelja u kampanje HSS-a za opismenjivanje. Simbioza organizacija HSS-a i nastavnika vidljiva je na primjerima proslave mnogih blagdana po školama. Pritom ne treba smetnuti s uma da je dio tih blagdana tada bio "noviji" te je imao i ideološki karakter, poput proslave rođendana braće Radić.

Kraće poglavlje "Epilog/Zaključak" svojevrsna je rekapitulacija u kojoj se ističe kratkotrajnost reforme te razrješuje zbog čega se ona iz političkih razloga dosad često prikazivala u pogrešnom svjetlu. Za njezinu revalorizaciju trebalo se čekati do današnjih dana kada se, kao što ova knjiga lijepo pokazuje, može pratiti njezina korisnost u kratkom vremenu u kojem nije uspjela udahnuti punim plućima.

Na posljednjih pedesetak stranica knjige, prije sažetka na stranom jeziku, bogatog popisa izvora i literature te kazala, nalazimo vrlo vrijedne priloge. Radi se o osam pripisa dokumenata važnih za razumijevanje ranijeg teksta. To su službeni dokumenti, tj. naredbe Banovine Hrvatske i njezina Odjela za prosvjetu, u kojima su uredbama formulirani novi zahtjevi za promjenama u obrazovanju te pojašnjeni uputama o njihovom provođenju (upute za poučavanje u narodnom duhu, upute za vođenje etnografske spomenice u školama, upute za proslave rođendana braće Radić itd.).

Na kraju valja naglasiti kako je knjiga *Znanost i svjetonazor* jedno od vrijednih interdisciplinarnih istraživanja jer daje pogled na obrazovne napore u prošlosti iz perspektive barem dviju znanosti, tj. povijesti i etnologije, a treba se usuditi reći i pedagogije, sociologije, politologije i mnogih drugih disciplina. Suzana Leček i Tihana Petrović Leš uspješno su pokazale u čemu je bila bit prosvjetne reforme u Banovini Hrvatskoj te su kroz svoju analizu revalorizirale njezine postulate i stavile je u sferu napora za modernijim obrazovanjem u narodnom duhu. Pritom su korišteni mnogi arhivski fondovi različitih provenijencija te tematski raznovrsna stručna literatura. Vrijednost ove knjige leži i u pokazivanju djelovanja mnogih zaslužnih, ali gotovo zaboravljenih osoba u pozadini ove reforme.

STIPICA GRGIĆ

Ivica ŠUTE, *Slogom slobodi! Gospodarska sloga 1935-1941.*, Srednja Europa, Zagreb 2010., 475 str.

U izdanju Srednje Europe sredinom 2010. objavljena je knjiga Ivice Šute *Slogom slobodi! Gospodarska sloga 1935-1941.* Ona je produkt višegodišnjeg bavljenja autora temom ove gospodarske organizacije, kao i temama ekonomske povijesti međuratnog razdoblja uopće. Dapače, knjiga je zapravo nastavak bavljenja ovom temom autora i nakon doktorata na temi *Gospodarske sloge* te stoga dopunjuje neka njegova prijašnja gledišta. *Gospodarska sloga* bila je privredna organizacija koja je pod zaštitom Hrvatske seljačke stranke djelovala relativno kratko, od 1935. do 1941., ali je za sobom ostavila veliki trag. Primarni su joj ciljevi rada bili pružanje praktične pomoći seljaštvu na terenu kroz svoje mnogobrojne i raznorodne akcije koje je autor dobro uočio, tematski i kronološki povezao te objasnio njihovu važnost.

Nakon pregleda sadržaja knjiga započinje "Uvodnim napomenama" u kojima je autor na nekoliko stranica objasnio vremenski okvir djelovanja ove organizacije te pojasnio kako se on odrazio na koncept same knjige. Sljedeće poglavlje nosi naslov "Historiografija o *Gospodarskoj slozi*. Izvori i literatura". U njemu je Šute ocrtao dosadašnju istraženost (ili, bolje rečeno, neistraženost) ove važne organizacije, ali dao i solidan širi pregled onoga što se dosad u Hrvatskoj i svijetu pisalo o seljačkim političko-gospodarskim pokretima na prostoru srednje i jugoistočne Europe. Što se tiče izvora, u knjizi se napominje kako je arhivska građa same *Gospodarske sloge* većinom uništena ili zagubljena, pa se autor morao služiti građom drugih arhivskih fondova koji su bili u doticaju s tim udruženjem. Trud oko prikupljanja korisnih informacija ocrtava se i u činjenici da je Šute kontaktirao rodbinu mnogih ("viših" ili "nižih") članova *Gospodarske sloge* te je putem njihovih osobnih obiteljskih kolekcija došao do mnogih važnih saznanja.

Jedno od većih poglavlja u knjizi nosi naziv "Društveno-gospodarski i politički preduvjeti osnivanja *Gospodarske sloge*". U njemu Šute opisuje socijalno-političko okruženje u kojem se rodila ideja o formiranju jednog ovakvog društva, vješto uočavajući ekonomska kretanja u svijetu koji se oporavljao od Velike ekonomske krize te kom-